

Н.М.Березюк
головний
бібліограф ЦНБ

К.І.Рубинський і Перший Всеросійський з'їзд
з бібліотечної справи (1911р.)

Безправ'я бібліотек народних і громадських,
невизначеність становища бібліотек академічних,
відсутність органів керівництва бібліотеками і
системи підготовки бібліотечного персоналу,

розрізненість бібліотечних працівників - такий, в загальних рисах, стан російської бібліотечної справи на початку ХХ століття.

Вже на кінець ХХ століття бібліотекарі Росії, які одержали можливість ознайомитись зі станом бібліотечної справи за кордоном (Л.І.Калішевський, К.М.Дерунов, С.Д.Масловський, П.М.Богданов, К.І.Рубинський, Л.Б.Хавкіна та ін.), переконались в тому, що бібліотечна справа в Росії набагато відстає від країн Європи і США. Широке державне фінансування, авторитет професійних об'єднань бібліотекарів, існування вже тоді система підготовки фахівців, велика кількість спеціальних періодичних видань, бібліотечні з'їзди - все це свідчило про високий рівень розвитку бібліотекознавства в цих країнах.

У 80-90рр. ХІХ ст., всупереч всім труднощам, в Росії робляться спроби створити об'єднання бібліотекарів і бібліографів. Але ні Московське, ні Петербурзьке бібліотечне товариство (1889р.), діяльність яких носила здебільшого бібліографічне спрямування, не задовольняли нагальних потреб бібліотекарів. Започаткувала об'єднання російських бібліотекарів секція бібліотекознавства Петербурзького Російського бібліотечного товариства (1903р.), на базі якої у 1908р. було створено самостійне Товариство бібліотекознавства. Фундаторами цього першого бібліотечного об'єднання Росії були, головним чином, бібліотекарі академічних бібліотек Петербурга. В списку його керівного складу з самого початку існування - прізвище єдиного представника провінціального університету, бібліотекаря імп. Харківського університету Костянтина Івановича Рубинського,

який був його активним членом до 1915 року.

Вже через декілька місяців після створення Товариства бібліотекознавства, 22 листопада 1908р., Рубинський виступає на його засіданні з доповіддю «Положення вопроса о библиотечном персонале в Западной Европе и у нас»¹. Доповідь була узагальненням досвіду роботи провідних бібліотек Росії і Західної Європи, з діяльністю яких він ознайомився за відрядженням університету у 1902, 1905рр. На цьому ж засіданні була створена комісія у справах академічних бібліотек (голова комісії Е.А.Вольтер - бібліотекар імп. Академії наук, СПб), до складу якої увійшов і Рубинський.

У 1910р., на запрошення Товариства, К.І.Рубинський прочитав на його засіданні лекцію «Культурная роль библиотеки и задачи библиотекведения»². На цьому ж засіданні він докладно знайомить присутніх зі станом бібліотечної справи і розробкою питань бібліотекознавства в Німеччині.

Керівництво Товариства бібліотекознавства розуміє, що для об'єднання бібліотечних працівників необхідний друкований орган, який би висвітлював теоретичні і практичні питання бібліотекознавства. На кошти членів Товариства у березні 1910р. вийшов з друку перший в Росії професійний бібліотечний журнал «Библиотекарь».

К.І.Рубинський гаряче підтримав створення

¹ Зап.Харьк.ун-та. - 1909. - Кн.1, прил. - С. 1-35.

² Зап.Харьк.ун-та. - 1910. - Кн.1,2, ч. неофиц. - С. 65-96.

журналу як один з авторів його першого номеру. У двох номерах журналу він публікує статтю «Причини неустройства наших академических библиотек»¹, яка глибоко висвітлювала недоліки і добре відомі йому проблеми цих бібліотек.

Створення професійного журналу було першим кроком Товариства бібліотекознавства на шляху до об'єднання російських бібліотек. Вирішити це завдання організаційно міг тільки з'їзд бібліотечних працівників.

Товариство бібліотекознавства приймає рішення про скликання першого з'їзду з бібліотечної справи і починає велику організаційну роботу в цьому зв'язку. Комісія академічних бібліотек, до складу якої входив і Рубинський, збирає матеріали про стан цих бібліотек. За дорученням Товариства Є.Н.Добржинський (Політехнічний інститут, СПб) відряджується в Харків, де разом з Рубинським працює над проектом «Записки по вопросу о мерах, необходимых для улучшения постановки библиотечного дела в академических библиотеках». Ця «Записка ...», що містила в собі багато конструктивних пропозицій, була покладена у основу резолюції з'їзду з цього питання.

З'їзд відбувся у С.-Петербурзі з 1 по 7 липня 1911р. На ньому були присутні 346 делегатів і близько 200 запрошених гостей. Україну представляли 29 делегатів (в т.ч. Харків - 7, з яких 2 - Харківський університет: бібліотекар

¹ Библиотекарь. - 1910. - Т.1, вып. 2. - С. 13-22; вып. 3-4. - С.8-16.

К.І.Рубинський і його помічник Д.П.Міллер). Попри прогнози скептиків, які предрікали його провал, на нього прибули бібліотекарі з найвідділеніших губерній.

З'їзд відкрив Голова Товариства бібліотекознавства граф І.І.Толстой. Після офіційних привітань він надав слово бібліотекарю Харківського університету Костянтину Івановичу Рубинському для доповіді «Положение библиотечного дела в России и других государствах»¹. Доповідь - розгорнута, об'єктивна картина становища бібліотек Росії, змальована людиною мужньою і чесною. З болем говорить він про долю академічних бібліотек, які з заснування свого одержали невірну організацію. На бібліотеку дивились, як на склад книг, який існує для вузького кола осіб, що займаються наукою. Майже 100 літ керівництвом цими бібліотеками займались люди, не обізнані в питаннях бібліотечної техніки. «Библиотекарь русской академической библиотеки в официальных кругах значился чиновником, и русское общество не допускало и мысли, что этому чиновнику нужно больше знаний, чем другим, которым поручено хранение казенного имущества»². Таке розуміння ролі бібліотекаря приводило до того, що російські академічні бібліотеки набували характеру мертвої нерухомості.

¹ Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в Санкт-Петербурге с 1-го по 7-е июня 1911. - СПб., 1912г. - Ч.2: Доклады. - С. 1-15.

² Там же. - С. 2.

К.І.Рубинський чітко бачить головну хворобу російських академічних бібліотек - відсутність фахівців. Недосвічений робітник - така ж небезпека для бібліотеки, як поганий педагог для школи. До бібліотечної справи треба готуватися, як і до педагогічної.

Становище бібліотекарів повинно прирівнюватись до становища викладачів, як це існує в країнах Європи. З педагогом бібліотекаря єднає однакова освіта і служіння одній і тій же справі.

Надзвичайно цікаві фрагменти доповіді, що стосуються академічних бібліотек Західної Європи, існуючої там системи бібліотечної освіти, країн, в яких діяльність наукових бібліотек - державне питання.

Доповідач малює тернистий шлях розвитку громадських бібліотек Росії. Наводить приклад Харківської громадської бібліотеки, яка цілих 15 років тулилася у найманих приміщеннях. Її відвідувачам доводилось видиратися по крутій дробині на третій поверх, де на одному стільці сиділо по два чоловіки. Держава не надавала допомоги громадським бібліотекам, своїм швидким зростанням вони зобов'язані тільки пожертвуванням.

Несприятливі умови склалися в містах і для народних бібліотек. Доповідач наводить приклад, який не потребує коментарів. Всі народні бібліотеки Петербурга видають на протязі року 224000 книг, тоді як в столицях Європи від 2 до 5 мільйонів.

Але ще більш злиденні умови існування народної бібліотеки в російському селі, «где вы найдете библиотеку в коридоре волостного

управления или даже в комнате, которая служит арестантской, или не угодно ли вам отправиться за нею в комнату на колокольне... 25% библиотек с 1902г. не могут купить ни одной книги. Водка - неотъемлемый атрибут русской деревни, книга и чтение до сих пор представляют необычное явление в ней»¹. Аналізуючи анкети Товариства, що були розіслані у зв'язку з підготовкою з'їзду, Рубинський на конкретних прикладах показує, що народ цікавиться бібліотеками. Наводить приклади, коли у маленькій народній бібліотеці, яка налічує всього 300 книжок, кожна книга була на протязі року у восьми читачів, а навколо бібліотеки групуються від 100 до 500 чоловік. Бібліотекознавець стверджує: народним бібліотекам потрібна відповідна організація, знаючі і досвідчені працівники, постійне піклування про бібліотеки.

Таким чином, у доповіді К.І.Рубинського, що за змістом своїм була постановочною і відкривала 1 Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи, чітко окреслено два головних напрями:

1) бібліотечна справа повинна стати турботою держави;

2) бібліотечна справа - професія.

Дискусії за доповіддю на загальному зібранні з'їзду не передбачалось. Вона була перенесена і відбулась на засіданнях секцій.

На засіданні секції академічних бібліотек Костянтин Іванович Рубинський обирається товарищем голови, яким був бібліотекар

¹ Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу... - С. 10.

Московського університету А.І.Калішевський. Перше засідання було присвячене обговоренню головного документу «Записки по вопросам о мерах, необходимых для улучшения постановки библиотечного дела в академических библиотеках», проект якої був підготовлений К.І.Рубинським і Є.Н.Добржинським. Багаточасову дискусію викликав параграф «Записки...», який передбачав: «Для теоретического и практического изучения библиотечного дела учреждаются при двух университетах империи (С.-Петербург и Харьков), кафедры библиотекведения и библиографии»¹. Рубинський уточнює, що ці кафедри будуть існувати, головним чином для осіб, що спеціально готуються займатися бібліотечною справою і вже одержали вищу освіту. Його підтримують А.І.Калішевський (Московський університет), М.С.Сафронєєв (Київський політехнічний інститут), О.Р.Войніч-Сяноженцький (Військово-медична академія) та інші. Але значна частина присутніх вважає за доцільне організацію при деяких учбових закладах курсів бібліотекознавства. Після тривалої дискусії положення про заснування кафедр більшістю голосів було відхилено. Приймається рішення про організацію вищих курсів для підготовки бібліотекарів та їх помічників. Рубинський наполягає на необхідності вивчення освітнього цензу для вступаючих на курси та відкритті доступу на курси особам із середньою освітою, бо досвідчені фахівці потребуються також і в громадських бібліотеках. Розглядаються питання

¹ Там же. - С. 78.

про правовий статус бібліотекарів, їх утримання, про конкурсне заміщення штатних працівників. З'їзд офіційно визнає право допущення до всіх бібліотечних посад осіб обоєго полу.

Той факт, що з'їзд не підтримав положення «Записки...» щодо університетської підготовки бібліотекарів, свідчить про те, що К.І.Рубинський і інші передові бібліотекознавці Росії випередили свій час, передбачаючи в цьому майбутнє бібліотечної освіти. Вважаю, що подальша історія цієї освіти підтверджує їх правоту.

На засіданні секції академічних бібліотек К.І.Рубинський виступив ще з однією доповіддю «Библиотечные комиссии в академических библиотеках», яка стосувалась актуальних проблем керівництва цими бібліотеками. Доповідь висвітлювала історію і причини виникнення бібліотечних комісій в університетах Росії, зокрема, в Харківському університеті, а також узагальнювала досвід європейських бібліотек, добре відомий доповідачу.

«...Широкая компетенция комиссий сложилась вследствие неблагоприятных условий, в которых находились наши академические библиотеки в течение своего существования, история которого может быть названа сплошным скорбным листом»¹. Передача бібліотек російських університетів у відання бібліотечних комісій і надання їм необмежених повноважень, з погляду Рубинського, «явилося скорее палиативом, а не

¹ Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу ... - С. 84.

действительным лекарством против той болезни, тревожные симптомы которой приводили в смущение университеты, так как состоянием библиотеки тормозилось и развитие науки, и преподавание»¹. Створюючи комісії, Ради університетів не враховували того, що бібліотечна справа потребує певних знань і виконувати її повинні бібліотечні працівники. Рубинський не проти бібліотечних комісій, він бачить їх переваги, але він - за обмеження їх повноважень. Доповідь набула одностайної підтримки учасниками з'їзду. В спеціальній резолюції було визнано, що гарантією правильного і успішного розвитку академічних бібліотек є самостійність бібліотечного персоналу, чітко окреслено функції бібліотечних комісій.

Одночасно в своїй доповіді К.І.Рубинський ставить питання про створення при Міністерстві народної освіти спеціального управління бібліотеками: «Нужны серьезные меры, которые не должны носить местного характера, не должны исходить от отдельных учреждений, но должны быть мерами, принимаемыми государством для всех библиотек, подобно тем мерам, которые принимаются у нас по отношению ко всем школам»².

¹ Там же. - С. 85.

² Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу ... - С. 91.

Однак, ця пропозиція бібліотекознавця була відхилена більшістю делегатів з непереконливою аргументацією про те, що в таке управління прийдуть некомпетентні в бібліотечній справі люди, які будуть гальмувати роботу бібліотек.

Подальша історія підтвердила слушність думок К.І.Рубинського із цього приводу.

Окремою резолюцією з'їзд підтримав пропозицію К.І.Рубинського про укладання з'єднаними зусиллями академічних бібліотек каталога російських бібліографічних покажчиків, поклавши у його основу картковий каталог цих видань, запропонований помічником бібліотекаря Московського Публічного і Румянцевського музеїв Я.Г.Квасковим.

І Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи залишився єдиним в історії вітчизняного бібліотекознавства. З'їзд мав виняткове значення. Найбільш важливим його результатом, якому судилося бути занесеним в скрижалі вітчизняного бібліотекознавства, було визнання бібліотечної справи самостійною спеціальністю, а професії бібліотекаря - особливою, «вченою».

В успіху з'їзду безумовна заслуга і українського бібліотекознавця К.І.Рубинського.

Невдовзі після з'їзду була розпочата підготовка бібліотекарів на вищих бібліотечних курсах університету Шанявського у Москві, на короткотермінових курсах земств, на чисельних курсах по позашкільній освіті.

У 1912 році були видані «Труди Первого Всеросійського съезда по библиотечному делу», які стали цінним внеском у вітчизняну бібліотекознавчу

літературу, енциклопедією бібліотечної справи, необхідним керівництвом у різних її галузях.

«Труди...» розширюють наше уявлення про особистість К.І.Рубинського, діапазон його професійних інтересів, глибоке знання стану вітчизняного та зарубіжного бібліотекознавства, високий авторитет серед бібліотечної громадськості. Він приймає активну участь у підготовці з'їзду, його документів, вносить на розгляд з'їзду дві доповіді, одна з яких була постановочною, практично відкриваючою з'їзд, надавши імпульсу його роботі. В матеріалах з'їзду ми знаходимо його 14 пропозицій з актуальних теоретичних і практичних питань бібліотекознавства. Вражає далекосяжність поглядів вченого на місце бібліотеки у суспільстві, роль бібліотекаря, бібліотечну освіту. Подальша історія розвитку бібліотекознавства підтвердила їх правильність. З часом вони були втілені в життя.

З дня з'їзду минуло майже століття. Відгуркотили революції і війни, змінювались суспільні формації. Бібліотечна наука, у підвалини якої вніс знання, досвід і любов свою К.І.Рубинський, піднялась на високий рівень. Зараз ідеї, окремі положення його доповідей на І Всеросійському з'їзді сприймаються поза часом, як виголошені сьогодні. Вони спонукають замислитись над сучасним станом бібліотек як фактора загально людської та національної культури, станом, який не може не турбувати нас, професіоналів, і не повинен бути байдужим для нової незалежної держави.